



LUND UNIVERSITY

Review of Jonas Monié Nordin, "The Scandinavian Early Modern World. A Global Historical Archaeology" (2020)

Wienberg, Jes

Published in:

Kuml: Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

2022

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Wienberg, J. (2022). Review of Jonas Monié Nordin, "The Scandinavian Early Modern World. A Global Historical Archaeology" (2020). *Kuml: Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab*, 2022, 171-175.

Total number of authors:

1

Creative Commons License:

Annan

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Jonas Monié Nordin: *The Scandinavian Early Modern World. A Global Historical Archaeology.* Routledge. London/ New York 2020. 292 sider. ISBN 978-0-367-34807-6. Pris: 120 GBP.

Arkæologi som fagområde har i løbet af en årrække udvidet sig, så det i dag omfatter alle perioder og er praktiseret globalt. Der findes endog forskning om fremtidens kulturarv og menneskets materielle spor i verdensrummet. Længe var arkæologi i praksis identisk med forhistorisk arkæologi. Så blev der etableret en middelalderarkæologi, som senere er blevet udstrakt i tid, så den kom til at inkludere Renæssancen for så at blive til en historisk arkæologi, altså en arkæologi for alle perioder og samfund, der anvender skriftsprog. Hvor middelalderarkæologi fokuserer på netop middelalderen som periode i et europæisk perspektiv, har historisk arkæologi fået stor interesse for den tidligt moderne og moderne tid samt globale perspektiv.

Den svenske arkæolog Jonas Monié Nordin har selv fulgt denne udvikling. Han disputerede med en afhandling om landskabet Dalarna i senmiddelalderen, *När makten blev synlig* (2005), skrev så en populær guidebog, *Det medeltida Dalarna och Västmanland* (2009), og har derefter specialiseret sig i den tidlige moderne tid, mest 1600-tallet, hvor kan nævnes, at han var medredaktør for antologien *Modernitetens materialitet* (2010 med Anna Lihammer; anmeldt i Kuml 2011) og *Scandinavian Colonialism and the Rise of Modernity* (2013 med Magdalena Naum). Sidstnævnte antologi samler et antal artikler om skandinavisk kolonialisme med eksempler fra Nordskandinavien, Nordatlanten, Vestafrika, Vestindien og Nordamerika. Nu har Nordin selv gennemført et studium i forlængelse af den tidligere antologi, som præsenterer en stor syntese med fokus på “det lange 1600-tal”, tiden fra slutningen af 1500-tallet til

anden halvdel af 1700-tallet. Bogen er et eksempel på historisk arkæologi med et globalt udblik.

The Scandinavian Early Modern World er udgivet af forlaget Routledge i deres kompakte standardformat i en indbundet og hæftet udgave og er også tilgængelig som e-bog. Illustrationerne er relativt mange, alle i sort/hvid. Teksten er let at læse og meget konkret med talrige eksempler på navne, pladser og hændelser.

Bogen indledes med en fortegnelse over billedmaterialet, et forord med tak, en introduktion efterfulgt af otte kapitler, hvor de centrale er seks case-studies, sidst kommer referencer og et indeks. Men bogen er med sit mylder af personer, hændelser, pladser med deres fund, bygninger og landskab ikke let at referere, hvorfor der kun skal gives nogle hovedlinjer:

I “Introduction: local matters, global things: Scandinavia and the birth of the global world” præsenterer den tidligt moderne periode, ca 1500-1789, og hvilke geografiske områder som bliver aktuelle. Skandinavien defineres bredt, da Danmark-Norge og Sverige har haft skiftende grænser og indflydelse over større områder. Her præsenteres begrebet “metodisk nationalisme”, dvs. at den nuværende stats grænser danner ramme om studiet af fortiden.

Kapitel 1, “Situating Scandinavia in the early modern world”, redegør for nogle teoretiske og metodiske overvejelser med mange navne på forskere og deres værker, som viser, hvilken forskningsmæssig kontekst bogen vil indgå i. Her diskuteres kolonialisme, globalisering og modernitet samt bringes atter på bane den “metodiske nationalisme”, som skulle præge historisk arkæologi. Hensigten er at decentralisere Vesteuropa og samtidig vise, at Skandinavien og ikke mindst dets nordlige områder, tidligere kaldt Lapland, nu Sameland eller Sápmi, har haft en vigtig rolle i udviklingen, ikke bare de store koloniale magter som Portugal, Spanien, Nederlan-

dene og England. Metodisk introduceres en undersøgelse med fremhævelser af individer, hændelser og rejser til flere kontinenter.

Kap. 2, "A sea to distant waters: silver, spices, whales, and the making of a Scandinavia, Arctic, and Indian world", fokuserer på kontakterne med Ceylon/ Sri Lanka og Indien, hvor Danmark etablerede en koloni, Trankebar, på Indiens østkyst, samt anlæggelsen af sølvminen i Kongsberg i Norge. Sølv var nødvendigt, da man i Asien kun accepterede det som betalingsmiddel. Som central person i Nordins fortælling er Ove Gjedde, der en tid var lensmand i Norge og delejer af minen i Kongsberg. I 1996 udgravede man rester af flagskibet Elephanten, som var bygget i Nederlandene i 1606, en tid tilhørte Sverige, var med Gjedde 1618-22 på ekspedition til Sri Lanka og Indien og i 1626 blev sænket i Nyhavn i København, da man byggede havnen. I skibet blev fundet en kokosnød, måske hjembragt fra rejsen til Asien.

Kap. 3, "Living, producing, and industrializing in the early modern world", fortsætter med Gjedde, hans herregård Tommarp i Skåne og residens i Store Kannikegade i København, begge er i øvrigt bevarede. Siden kommer det til at handle især om nederländeren Louis de Geer, som etablerer sig i Mellemsverige med jernværk og kobberstøbning, med paladser i Amsterdam, Norrköping, Stockholm samt Lövestabruk i Uppland. Våbenproduktionen blev her efter afslutningen af Trediveårskrigen i 1648 orienteret mod det voksende engelske marked og Atlanthandlen. I kontrast fremhæves kulsvieren Martin Moniér og hans kone, Magdalena de Nys, begge indvandrede valloner fra det nuværende Belgien; de arbejdede ved Lövesta og har aner til forfatteren.

Kap. 4, "The alluring North: tying Northern Scandinavia to the global world" handler om minedrift i Sápmi

og med brødrene Abraham og Jakob Momma-Reenstierna, født i det nuværende Tyskland, men adlet i Sverige. Der redegøres for deres aktiviteter i Tornådal, hvor grænsen nu går mellem Sverige og Finland. Det koloniale marked for messing var vigtigt for brødrene, altså en legering af kobber og zink. Og der redegøres for sølvminer i Nasafjäll i Norrbotten. Da minen ved Silbojokk i Nasafjället blev ødelagt i 1659 af dansk-norske soldater som et led i en økonomisk krig, blev der i stedet åbnet sølvminer i Kvikkjokk og i Norrbotten. Der nævnes også Johan Graan, der som eneste samer blev adlet. Her vises, hvordan moderniteten kommer til udtryk i arkitekturen, videnskabelige samlinger, nye teknikker, grænser mellem mennesker og måling af tiden. Det sker på samme måde hjemme som under fjerne himmelstrøg i koloniale plantager.

Kap. 5, "In America and back: connecting the Atlantic", fokuserer på den svenske koloni New Sweden i Delaware i Nordamerika. Den eksisterede i tiden 1638-55, hvorefter den blev erobret af det nederlandske kompagni og kort efter af englænderne. En central person er her guvernøren Johan Printz, der lod sy en dragt af perler gjort af sneglehuse, "wampum", som var de lokale indianers betalingsmiddel. Det fremhæves, hvordan nybyggerne blev påvirket af indianernes levevis, og hvordan indianerne blev påvirket af det udefrakommende, samtidigt som de tydeliggjorde deres identitet i gravskikket. Deres by Strickler var større end mange europæiske byer og blev befæstet.

Kap. 6, "On the Gold Coast: material, political, and social entanglement between West Africa and Scandinavia", ser nærmere på den skandinaviske etablering af kolonier i Vestafrika, talende kaldt Guldkysten. Det noteres, at det berømte Cape Coast Castle i nuværende Ghana, berygtet som udskibningssted for slaver, havde sin oprindelse som et svensk fort, Carolusborg. Ellers er det Danmark, som

får en langvarig koloni her, Den danske Guldkyst med forterne Frederiksborg og senere Christiansborg. Af personer kan nævnes "mægleren" Jon Claesson Acrosan, som i princippet bliver et navn, der går i arv som betegnelse på en, der har tilstrækkelig kundskab til at kunne fungere som et formidlende forbindelsesled mellem de lokale og de udefrakommende.

Kap. 7, "People and colonial spaces: the Caribbean and Scandinavia revisited", handler dels om Dansk Vestindien, de danske kolonier i Det karibiske Hav, bestående af øerne Sankt Croix, Sankt Jan og Sankt Thomas, dels atter om det samiske område. Øerne blev omsider solgt til USA i 1917. Kapitlet indledes med redegørelsen for et oprør på Sankt Jan 1734-35, der sluttede i et kollektivt selvmord. Den vellykkede revolution på Haiti i 1791 tages som udtryk for, at også det, som opfattes som periferi, var en del af moderniteten. Siden forflytter teksten sig til pladser som Lycksele i Västerbotten og Arjeplog i Norrbotten.

Afsluttende i kap. 8, "Toxic modernity: connecting past and present", samles trådene, og bogen sammenfattes med kritiske tanker igen om kolonialisme, globalisering og modernitet. Læseren bliver gjort opmærksom på, at UNESCO ikke giver tilfredsstillende information i Røros i Norge og Falun i Sverige, om hvilken rolle verdensarvene, der begge er kobberminer, har spillet i et koloniale netværk, som strækker sig over flere kontinenter. Og diskussionen genoptages om historisk arkæologi og behovet for et globalt udblik.

The Scandinavian Early Modern World præsenterer en stor global fortælling om sammenhænge mellem fænomener, som umiddelbart er geografisk adskilte fra hinanden, men som alligevel er forbundet i årsager og i mange tilfælde af individer, som var aktive på flere steder i verden: Eksempelvis hvorfor Sverige ved Roskildefreden i 1658 får Trøndelag i Norge med Røros, som en økonomisk vigtig

kobbermine; det varede imidlertid kun i to år. For kobberet herfra og fra Falun i Sverige anvendes i transaktioner både i Vestafrika og i Amerika. Eller hvordan Ove Gjedde også i 1600-tallet var aktiv i såvel Trankebar i Asien, Skåne, København som Kongsberg i Norge.

Nordins værk er ikke en fortælling som sociologen Immanuel Wallersteins verdenssystemteori, hvor det handler om økonomiske konjunkturer og kapitalakkumulation på et verdensplan, men en anden slags global fortælling, der er sammensat af mange små historier med navngivne individer som aktører, med redegørelser for deres livshistorie, med hændelsesforløb, befæstninger, byer, markedspladser, fort, paladser, torp, parker, plantager, miner, havne og skibe. Her findes fascinerende genstande med deres biografi, bevaret i museer eller fundet i udgravninger, samt kort og andre billeder, som analyseres. Flere hovedkapitler tager således i princip udgangspunkt i et konkret fund.

I en tidsskriftsartikel "Being on the inside, forgetting to look out. The need for a historical archaeology of global relevance" (2011) argumenterede Nordin og Gunhild Eriksdotter for, at historisk arkæologi var præget af "metodisk nationalisme", altså at den nuværende stats grænser danner ramme om studiet af fortiden. Hensigten med artiklen var selvfølgelig, som det ofte er tilfældet, at motivere det valg af studium, man selv har foretaget. Men kritikken er berettiget. Alt for ofte har man holdt sig med et nationalt perspektiv og dermed ikke været i stand til at se, hvordan store udviklinger hænger sammen.

Nordin har her tydeliggjort eller afsløret sammenhænge, som ikke bliver synlige i et nationalt perspektiv. Det kræver idérigdom, bred læsning og kundskab. Han har, hvilket også behøves, besøgt alle eller de fleste steder, som beskrives. At bryde med den metodiske nationalisme og gennemføre globale studier, så det ikke blot bliver overfladiske sammenligninger

eller udblik langs etablerede netværk, som i sig selv er en af mange konsekvenser af kolonialismen, er således særdeles givende, men kommer ikke uden anstrengelse.

Nu er det ikke helt nyt at overskride dagens landegrænser. Selv har denne anmelder flere gange læst forfatteren Thorkild Hansens bøger *Jens Munk* (1965) og slavetrigologien *Slavernes kyst* (1967), *Slavernes Skibe* (1968) og *Slavernes Øer* (1970), som behandlede nogle af de samme spørgsmål og lokaliteter og individer, eksempelvis Jens Munk og Ove Gjedde. Jens Munk var født i Norge, kom til Portugal og boede nogle år i Brasilien, var på en ekspedition til Spitsbergen og fik til opgave af Christian IV at lede efter en søvej til Indien nord om Amerika; Jens Munk havde Ove Gjedde som konkurrent. Unægtelig er hensigten og perspektivet hos Nordin et andet end hos Hansen, som satte det handlingskraftige individ i centrum som helt (eller antihelt) i sine bøger, der genremæssigt er blevet karakteriseret som 'historisk dokumentarisme'. Hansens bøger findes ikke i den ellers omfattende referenceliste hos Nordin.

Hansen havde nok i lighed med undertegnede reageret på det moralske eller politiske tonefald, der af og til kigger frem hos Nordin. Ja, kolonialisme er at fordømme, det blev måske en katastrofe (s. 186), da europæerne kom til Vestafrrika; det er et "horrifying" højt antal slaver, som portugisere sejlede over Atlanten (s. 188), og måske var der et "metabolic search for profit" (s. 216), minedrift efterlader et forurennet landskab og kan endnu forurene århundreder efter (s. 242), ligesom Østersøen måske er døende (s. 242f). Er det nødvendigt at formulere det i en bog om 1600-tallet? Hvorfor behøver forfatteren at skrive det? Enhver tid eller generation har vel sine sammenhænge, sine aktuelle måder at skrive om fortiden, sine motiveringer. Engang var det i lyset af marxismen, nu står postkolonialisme og klima, også på den akademiske dagsorden.

Siden kan man fundere over, hvorfor centrale personer i Nordins skildring af 1600-tallet beskrives som "kosmopolitter", nok ment positivt. Er det en projektion af en akademisk generation, hvor det er eller var nødvendigt for karrieren at være internationalt anerkendt, at rejse og arbejde på tværs af grænserne? Måske kommer eftervirkninger af coronapandemien og flyveskam knyttet til spørgsmålet om klimaforandringer til at ændre på den opfattelse.

Et ofte forekommende begreb i bogen er *entanglement* (sammenfiltring). Nordin viser, hvordan fænomener netop er sammenfiltret med hinanden eller hænger sammen. Men bogen selv er også sammenfiltret. For selv om der er casestudier fordelt på et antal hovedkapitler, så er eksemplerne, navnene, stederne og detaljerne så mange, at det undertiden bliver vanskeligt at følge med. Ove Gjedde behandles i kap. 2, men også i begyndelsen af kap. 3. Midt i kap. 7 hopper man fra Vestindien til samerne uden rigtig at forstå hvorfor. Måske er det tilsigtet, at fortællingen skal være sådan, med en rød tråd, som går hid og did – hvis ikke havde jeg foretaget en opstramning af dispositionen.

Publiceringen hos Routledge tillader måske ikke større billeder eller gengivelse i farver, selv om deres bøger er dyre. Det er synd, for gengivelser af gamle kort er blevet så små, at det ikke går at læse teksten eller identificere lokaliteter. Og for øvrigt, da navnene er mange, havde et eller flere moderne kort været en pædagogisk hjælp. Denne anmelder måtte ofte anvende Wikipedia for at forstå, hvor man befandt sig.

Siden historikeren Fernand Braudel møntede udtrykket "det lange 16. århundrede" og senere Eric Hobsbawm "det lange 19. århundrede", er det blevet populært med udnævnelsen af lange og korte århundreder. En hastig søgning på Google viser, at udtrykket er anvendt om de fleste århundreder siden 500-tallet med forskellige definitioner af længden. Måske har vi stadig et behov for at bruge alternative

periodiseringer, når vi søger at fortolke fortiden på nye måder.

Ros, ris og refleksioner altså, som det skal være, men afsluttende: *The Scandinavian Early Modern World* af Jonas Monié Nordin er velskrevet og tankevækkende. En imponerende publikation med mange nye iagttagelser og idéer. Den er et mønstereksempel på den nye globale historiske arkæologi, hvor det overbevisende vises, at den tidlige moderne epoke lagde grunden til meget, som senere blev kendetegnende for moderniteten.

Jes Wienberg
Historisk arkeologi
Institutionen för Arkeologi
och Antikens historia
Lunds Universitet

Anne Pedersen & Merethe Schifter Bagge (red.): *Horse and rider in the Late Viking Age – Equestrian burial in perspective.* Aarhus Universitetsforlag. Aarhus 2021. ISBN: 978-87-7184-998 1. Pris: 399 DKK.

Intet andet dyr har som hesten fået æren af at følge sin ejer i døden, hvad enten det er med hesten som ride- eller trækdyr, eller en symbolsk tilstedeværelse i form af udstyr, så ligger hesten på en klar førsteplads, når det kommer til animalske følgesvende. Det kunne godt tolkes som et ganske særligt forhold mellem menneske og hest, som sandsynligvis overskrider det rent praktiske behov for hurtig transport. Hvad forholdet egentlig bestod af, henstår dog stadig i det uvisse, selv efter at have tilbragt mange timer i selskab med den ellers fagligt ekstremt grundige og vidtrækkende publikation *Horse and rider in the Late Viking Age – Equestrian burial in perspective.*

Publikationen omhandler ellers stort set alle aspekter om udgravningen af kammergraven fra Fregerslev, en sjælden grav, hvor en person fra det absolutte øverste

lag af samfundet var lagt til hvile med en hest og dens udstyr. Artiklerne er samlet i tre tematiske dele, hvor del 1 omhandler selve udgravningen og alle de efterfølgende undersøgelser. I denne del bliver man gang på gang imponeret over, hvad et fund som dette kan levere af information. Samtidig bliver man ekstremt bevidst om, hvor meget information der er blevet gravet bort på mange udgravninger på grund af tidligere tiders manglende viden og erfaring, økonomisk og tidsmæssigt pres og prioriteringer. De følgende del II og III, som perspektiverer Fregerslevfundet i det lokale og internationale perspektiv, kommer uvægerligt til at lide under en nagende mistanke om, at mange teorier og konklusioner kunne have set meget anderledes ud, hvis tidligere tiders heste og menneskegrave var blevet udgravet og undersøgt med den fagkundskab og grundighed, som der er blevet lagt for dagen i forbindelse med graven i Fregerslev.

Var denne grav blevet udgravet for 20 år siden, havde der næppe været meget information at hente. Ved første øjekast kan man få det indtryk, at graven nærmest er tom? At hesten og dens ejer er der intet tilbage. Tror man. For de næste 100 sider er en ren tour de force i, hvad der er muligt i arkæologien, når man undersøger det, man ikke kan se med det blotte øje, og har den rette finansiering til rådighed. En af artiklerne, "Mapping invisible traces", kunne let have været overskriften for hele denne del: Man bliver introduceret til, hvordan man først i felten må arbejde på stedet med at finde kreative løsninger til at opsamle og sikre store dele af graven i præparat. Her følger man helt tæt alle faser i skabelsen af viden: Hvad vi ved, hvorfor vi ved det, og hvordan har vi opnået denne viden? I artiklen bliver det understreget, at graven slet ikke er tom, men også at særlige kemiske forhold har resulteret i en hastig og voldsom nedbrydning af organisk materie. Hest og menneske er simpelthen ætset bort.